

مجموعه مقالات و کاتالوگ نمایشگاه

فرهنگ‌های پیش از تاریخ حاشیه بیابان لوت

به روایت آثار موزه ملی ایران

به مناسبت ثبت بیابان لوت در فهرست میراث جهانی

به کوشش:

محمدحسین عزیزی خرائقی

با همکاری فریدون بیگلری، ام‌البنین غفوری و جبرئیل نوکنده

موزه ملی ایران

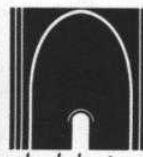
نمایشگاه فرهنگ‌های پیش از تاریخ حاشیه بیابان لوت به روایت آثار موزه ملی ایران (تهران: ۱۳۹۵)	سرشناسه
مجموعه مقالات و کاتالوگ نمایشگاه فرهنگ‌های پیش از تاریخ حاشیه بیابان لوت به روایت آثار موزه ملی ایران / به کوشش محمدحسین عزیزی خرائقی با همکاری فریدون بیگلری، ام‌البنین غفوری و جبرئیل نوکنده؛ عکس: محبوبه قلیچ‌خانی	عنوان و نام پدیدآور
تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، موزه ملی ایران، ۱۳۹۶.	مشخصات نشر
۱۹۶ص: مصور، جدول، نمودار.	مشخصات ظاهری
۵-۵۹-۸۴۱۲-۶۰۰-۹۷۸	شابک
فیبا	وضعیت فهرست‌نویسی
آثار باستانی ماقبل تاریخ -- ایران -- کنگره‌ها	موضوع
Antiquities, Prehistoric -- Iran -- Congresses	موضوع
عزیزی خرائقی، محمدحسین، ۱۳۵۹ - ، گردآورنده	شناسه افزوده
بیگلری، فریدون، ۱۳۴۸ - ، گردآورنده	شناسه افزوده
غفوری، ام‌البنین، ۱۳۵۵ - ، گردآورنده	شناسه افزوده
نوکنده، جبرئیل، ۱۳۵۱ - ، گردآورنده	شناسه افزوده
قلیچ‌خانی، محبوبه، عکاس	شناسه افزوده
پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری	شناسه افزوده
موزه ملی ایران	شناسه افزوده
Research Institute of Cultural Heritage & Tourism	شناسه افزوده
۱۳۹۵ / ۴۴ / ۱۰۰۰ R	رده‌بندی کنگره
۹۷۸ / ۰۰۴۳	رده‌بندی دیویی
۴۷۰۹۸۷۶	شماره کتاب‌شناسی ملی

ICOM

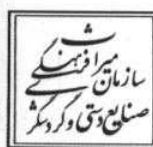
International
Council of
Museums
ایران

(RIGHT)

موزه ملی ایران
National Museum of Iran

مجموعه مقالات و کاتالوگ نمایشگاه فرهنگ‌های پیش از تاریخ حاشیه بیابان لوت به روایت آثار موزه ملی ایران

محمدحسین عزیزی خرائقی با همکاری فریدون بیگلری، ام‌البنین غفوری و جبرئیل نوکنده	به کوشش
نینا رضایی با همیاری سپیده مقدم و مریم پناهی	مسئول اجرایی نمایشگاه
نینا رضایی	امین اموال نمایشگاه
محبوبه قلیچ‌خانی	عکس
روشنک جهرمی‌یکتا، محمدحسین عزیزی خرائقی	ویرایش تصاویر
ام‌البنین غفوری، سمیرا عطارپور	ویراستار
نینا رضایی	طراحی جلد
ام‌البنین غفوری و محمدحسین عزیزی خرائقی	گرافیک و صفحه‌آرایی
پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری - موزه ملی ایران	ناشر
۵-۵۹-۸۴۱۲-۶۰۰-۹۷۸	شابک
اول / ۱۳۹۶	نوبت و سال چاپ
تصویر	لیتوگرافی
ناصح	چاپ و صحافی
۱۰۰۰ نسخه	شمارگان

فهرست مطالب

۸	پیشگفتار جبرئیل نوکنده، سید محمد بهشتی و محمد حسن طالبیان
۹	مقدمه محمد حسین عزیزی خرائقی
۱۱	جغرافیای طبیعی و تاریخی سیستان سید منصور ساجادی
۲۵	ابزار آلات سنگی کشاورزی و شکاروندگان در اواخر پیش از تاریخ جنوب لوت مژگان جایز، مریم شکویی
۴۱	پهنه‌های حاشیه‌ای و فراحاشیه‌ای شمال لوت در دوران پیش از تاریخ محسن دانا
۴۷	حاشیه غربی بیابان لوت در دوره‌های مس سنگی و مفرغ نصیر اسکندری
۵۵	بررسی مقدماتی زمین‌باستان‌شناسی غرب دشت لوت مهران مقصودی، نصیر اسکندری، افسانه اهدائی، امیر مرادی، آرشر اسکندری دامنه
۶۵	باستان‌شناسی و گاهنگاری استقرارهای دوران مس سنگی و مفرغ در شرق دشت لوت (حوزه دشت سیستان و دره‌های بلوچستان) حسین مرادی
۸۳	مروری بر زمین‌شناسی و منابع معدنی دشت لوت و اهمیت آن‌ها در معدن‌کاری کهر نیما نظافتی
۹۳	بررسی‌های آرکتئوژئوفیزیک در محوطه‌های باستانی حاشیه بیابان لوت کورش محمدخانی
۱۰۷	بررسی‌های باستان‌سنجی بر روی رنگدانه‌های به‌کاررفته در نقاشی دیواری و موزاییک یافت‌شده در شهداد کرمان .. کاتالوگ
۱۱۲	 رویا بهادری و فرانک بحرالعلومی

The Shahdad Standard 5

Holly Pittman

Metallurgical developments at the end of the Third millennium BCE in Eastern Iran on the example of Shahdad (Kerman Province, Islamic Republic of Iran) 17

Dr. des. David M. P. Meier

پیشگفتار

کشور ایران به دلیل داشتن پتانسیل‌های طبیعی و فرهنگی یکی از شاخص‌ترین مناطق به‌شمار می‌رود. تجمیع نواحی و اقلیم‌های مختلف و حتی گاه متضاد، موجب شکل‌گیری فرهنگ‌های متفاوتی شده که علی‌رغم این تفاوت‌ها، به‌عنوان فرهنگ‌های ایرانی از ادوار پیش‌ازتاریخ تا دوران معاصر دارای هویتی یکسان هستند. یکی از خاص‌ترین مناطق اقلیمی و آب و هوایی ایران، بیابان لوت است. بیابان لوت در نگاه اول، لم‌یزرع و کاملاً خشک به‌نظر می‌رسد و گویا هیچ‌گونه حیات گیاهی و جانوری در آن وجود نداشته باشد، اما نگاهی دقیق‌تر بیانگر تنوعی بسیار گسترده و در مواردی عجیب در این پهنه است.

بیابان لوت در جنوب‌شرق ایران با وسعتی حدود ۵۴ هزار کیلومترمربع، یکی از کم‌آب‌ترین، گرم‌ترین و از نظر پوشش گیاهی از فقیرترین مناطق جهان است. این بیابان گسترده به سه بخش شمالی، مرکزی و جنوبی تقسیم و تقریباً به‌صورت گودی بیضی‌شکل با امتداد شمالی- جنوبی است. بیابان لوت ویژگی‌های برجسته و بسیار منحصربه‌فردی دارد. قرارگیری این منطقه در موقعیتی فوق‌العاده خشک، وزش بادهای قوی، شکل‌گیری کلوت‌ها و وجود رسوبات ریزدانه، شرایط مناسب را برای ایجاد و پیدایی اشکال طبیعی ویژه در بیابان لوت را فراهم کرده و اشکال منحصربه‌فرد، زیبا و متنوع ماسه‌ای را در این منطقه ایجاد کرده است. کلوت‌های عظیم لوت در دنیا منحصربه‌فرد هستند که بر اثر فرایندهای بادی و آبی در ته‌نشست‌ها، سرچاپ خشک‌شده، فرسایش یافته‌اند. منطقه کلوت‌ها عاری از پوشش گیاهی هستند و طبق گزارش‌ها دارای شواهد بسیار اندکی از وجود زندگی جانوری در این منطقه‌اند. در بیابان لوت همه اشکال و فرم‌های موجود از بیابان و کویر به‌صورت یک مجموعه در کنار هم قرار دارد. خصوصیت دیگری که به لوت ارزش جهانی می‌دهد، ثبت گرم‌ترین نقطه جهان (بیش از ۷۰ درجه سانتی‌گراد) در این منطقه است. برای پنج سال متوالی از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۸، نقطه‌ای در جنوب غربی ریگ یلان به‌عنوان گرم‌ترین نقطه دنیا در بیابان لوت ثبت شده است. ثبت بیابان لوت در فهرست میراث جهانی (یونسکو) قدمی مؤثر در پاسداری و حفاظت منطقه است.

لوت علاوه بر ویژگی‌های بسیار منحصربه‌فرد طبیعی و اقلیمی، خاستگاه و پرورش‌دهنده فرهنگ‌های بسیار خاصی از دوران پارینه‌سنگی تا اواخر دوره مفرغ (هزاره سوم پیش از میلاد) است. بیابان لوت یکی از غنی‌ترین نواحی معدنی ایران است و همین عامل موجب شکل‌گیری اولین جوامع صنعتی و فایزکار در این منطقه شده و شواهد باستان‌شناختی بیانگر رشد و توسعه این فن در کنار دیگر فناوری‌های صنعتی در آن زمان است. انسان‌ها در ادوار پیش‌ازتاریخ در هماهنگی و تطبیق‌پذیری مثال‌زدنی بر مشکلات زندگی در اقلیمی سخت و کم‌آب حیره شده و با بهره‌گیری از امکانات و موقعیت خاص این منطقه به رشد و تکامل جوامع خویش پرداخته‌اند، به‌صورتی که پژوهش‌های باستان‌شناسی در مناطق مختلف خاورمیانه از آسیای میانه، فرهنگ‌های حوزه رود سند، جنوب‌غرب ایران و بین‌النهرین، بقایای فرهنگی متعددی از فرهنگ‌های ساکن بیابان لوت شناسایی شده است. دو محوطه شاخص این منطقه، شهرسوخته و شهداد هستند که این دو شهر در هزاره سوم پیش‌ازمیلاد از لحاظ معماری، شهرسازی، صنعت و تجارت، بسیار پیشرفت کرده بودند. امید است که برگزاری چنین نمایشگاه‌هایی ما را در دستیابی به اهداف سازمانی خویش و معرفی هویت فرهنگی به جامعه و نسل بعد یاری کند. در پایان از همکاران خویش در موزه ملی ایران به‌خصوص ریاست محترم آن کمال تشکر و قدردانی را داریم و از خداوند توفیق روزافزون مجموعه موزه ملی ایران را خواستاریم.

بیش از صد سال از شروع مطالعات باستان‌شناسی در ایران می‌گذرد و بیشتر بخش‌های این سرزمین مخصوصاً نیمه غربی آن مورد توجه پژوهشگران و باستان‌شناسان قرار گرفته است و سیر تحول و تکامل فرهنگ‌های انسانی از ادوار پارینه‌سنگی تا دوران‌های متأخر نسبتاً شناخته، مطالعه و معرفی شده است؛ اما نیمه شرقی ایران به‌دلایل مختلف و مخصوصاً شرایط اقلیمی و جغرافیایی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. کمبود مطالعات باستان‌شناختی در نیمه شرقی ایران به دلیل شرایط دشواری است که دو بیابان بزرگ لوت و دشت کویر ایجاد کرده‌اند. بیابان لوت در این بخش از ایران امروزه یکی از گرم‌ترین (با بیش از ۷۰ درجه سانتی‌گراد در منطقه گندم بریان)، خشک‌ترین و کم‌آب‌ترین، گرم‌ترین و از نظر پوشش گیاهی از فقیرترین مناطق جهان است. این بیابان بزرگ با وسعتی بیش از ۵۴ هزار کیلومترمربع در جنوب‌شرق ایران بخش‌های بزرگی از استان‌های کرمان، سیستان و بلوچستان و خراسان جنوبی را شامل می‌شود.

این بیابان به دلیل ویژگی‌های خاص اقلیمی و جغرافیایی در تیرماه ۱۳۹۵ در چهلمین جلسه کمیته میراث جهانی در استانبول ترکیه، به عنوان میراث طبیعی جهانی در فهرست میراث جهانی (یونسکو) به ثبت رسید و این موجب شد تا موزه ملی ایران به عنوان موزه مادر، پیشگام شده و با برگزاری نمایشگاه و نشست علمی یک روزه با عنوان فرهنگ‌های پیش از تاریخ لوت، آخرین نتایج و دستاوردهای مطالعات باستان‌شناسی انجام شده در این حوزه را در مجلد پیش رو منتشر کند و همچنین با پررنگ کردن تلاش‌ها و ویژگی‌های خاص و ناشناخته فرهنگی موجود در این منطقه بر لزوم تداوم و گسترش مطالعات باستان‌شناسی و مطالعات میان‌رشته‌ای در این حوزه جغرافیایی/فرهنگی تأکید کند.

مطالعات باستان‌شناسی در بیابان لوت با تلاش در دو محوطه کلیدی شهر سوخته در بخش شرقی آن و شهداد در بخش غربی آن آغاز شد و همچنان نیز پس از گذشت حدود نیم قرن از شروع این فعالیت‌ها، هنوز آگاهی‌های عمده باستان‌شناختی ما در دوره پیش از تاریخ از این مسود مربوط به همین دو محوطه است؛ هرچند که بررسی‌های میدانی که در سال‌های اخیر توسط باستان‌شناسان ایرانی در این واحه انجام شد و در این مجلد نیز بخش‌هایی از آن منتشر شده است، محوطه‌های شاخص و بسیار همچنان بدر هیچ مطالعه‌ای وجود دارند که در صورت انجام پژوهش‌های هدفمند، بلندمدت و میان‌رشته‌ای، دانسته‌های ما را از این دوران طولانی از پارینه‌سنگی تا پایان دوره پیش از تاریخ متحول خواهند کرد. علاوه بر گسست‌های گاهنگاری عظیمی که باستان‌شناسی لوت وجود دارد، حتی در گاهنگاری مطلق نیز هنوز از کاوش‌هایی که در محوطه‌های شاخص و عمده آن انجام شده به صورت منسجم منتشر نشده و همچنان باستان‌شناسان با بیان فرهنگ‌های دوره مفرغ یا هزاره سوم پیش از میلاد اکتفا می‌کنند؛ در صورتی که امروزه نخستین گام در انجام پروژه‌های باستان‌شناسی میدانی ارائه گاهنگاری مطلق بر مبنای روش‌های شناخته شده‌ای همچون کربن ۱۴ است. هرچند که بارقه‌هایی از چنین رویکردهایی در مطالعات باستان‌شناسان جوان ایرانی در این منطقه به چشم می‌خورد، اما هنوز گاهنگاری مطلق از محوطه‌های شاخص شهداد و شهر سوخته منتشر نشده و امید است در آینده‌ای نزدیک، این کمبود در مطالعات باستان‌شناسی جنوب‌شرق ایران و بیابان لوت برطرف شود.

متأسفانه نواحی شمالی این بیابان که امروزه از لحاظ سیاسی بخش‌های شمالی استان سیستان و بلوچستان و بخش‌های جنوبی استان خراسان جنوبی را دربرمی‌گیرد به کلی از پروژه‌های کاوش‌های میدانی باستان‌شناسی محروم بوده و مطالعات محدود انجام شده نیز هرگز به زیور چاپ آراسته نشدند. این نواحی را از منظر مطالعات باستان‌شناسی می‌توان نواحی کاملاً سفید در نقشه باستان‌شناسی ایران نامید. امید است با توجه بیشتر مسئولان و همچنین باستان‌شناسان متخصص این حوزه فرهنگی، در آینده‌ای نزدیک شاهد آغاز پروژه‌های بزرگ باستان‌شناسی مخصوصاً در نواحی جنوب استان خراسان جنوبی باشیم.

نکته پایانی این که یکی از عوامل اصلی فرسایش و نابودی محوطه‌های باستان‌شناختی بیابان لوت؛ وزش بادهای تند و طولانی در این مناطق است که روند فرسایش و تخریب محوطه‌های پیش‌ازتاریخی را به شدت افزایش داده است، به‌صورتی که امروزه آثار بسیاری از این محوطه‌ها در سطح، قابل مشاهده است و باید تقریباً همه ساختارهای معماری و بقایای باستان‌شناختی را به کلی و به مرور از بین برده است، امید است با بذل توجه به این مورد بتوانیم در شناخت، معرفی و حفظ و نگهداری موارث فرهنگی - تاریخی کشور خویش کوشا باشیم.

محمدحسین عزیزی خرائقی

سرپرست بخش پیش‌ازتاریخ موزه ملی ایران

دبیر علمی همایش

www.ketab.ir